

Een nieuwe Koude Oorlog?

De achtergrond bij de strijd tussen Rusland en Oekraïne

De situatie in Oekraïne blijft onrustig en zorgelijk. Om meer te weten te komen over het conflict op de Krim sprak ik met André Gerrits van de Universiteit Leiden en Hans van Koningsbrugge van de Rijksuniversiteit Groningen. Beiden zijn hoogleraar Geschiedenis en politiek van Rusland.

Lisa Oskamp is
redacteur van Kleio.

**Monument in Kiev
ter herinnering
aan de Unie van
Pereslavl met op
de voorgrond de
Kozakkenleider
Chmelnyzkyj en
naast hem (links) de
Russische gezant
Buturlin.**

In 1954 gaf Chroesjtsjov, de leider van de Sovjet-Unie, de Krim aan Oekraïne. Waarom deed hij dat? Van Koningsbrugge: ‘Er gaan verhalen dat het in een dronken bui of in een opwelling is gebeurd, maar het heeft te maken met de Unie van Pereslavl die in 1654 werd gesloten. In die tijd werden de Kozakken bedreigd door de Polen. Ze dreigden overheerst te worden door hen en dat zou dominantie van de rooms-katholieke Kerk tot gevolg hebben. Dit wilden de Kozakken niet, waarop zij hun heil bij de Russische tsaar zochten, vanwege zijn orthodoxe geloof. Er volgde een ceremonie waarbij de Kozakkenvertegenwoordigers trouw zwoeren aan de tsaar. Zij verwachtten ook het omgekeerde, maar dat gebeurde niet. De Russen vonden namelijk dat ze geen gelijken van elkaar waren, want in hun opvatting vertegenwoordigden zij een machtige staat, terwijl de

Kozakken niet op dergelijke wijze georganiseerd waren. Het sluiten van deze Unie werd herdacht in 1954 en toen gaf Chroesjtsjov de Krim aan Oekraïne.’ Volgens Gerrits kon Chroesjtsjov zich toen niet voorstellen dat Oekraïne ooit onafhankelijk zou worden. Hoe werd er in Oekraïne en de buitenwereld gereageerd op deze gift? Gerrits zegt dat het een interne administratieve verschuiving was. ‘Het maakte voor Oekraïne dus niets uit. Misschien heeft het de westerse pers niet eens gehaald. Het is net zoiets als dat Woerden eerst bij Zuid-Holland hoorde en later bij Utrecht.’ Ook Van Koningsbrugge merkt op dat de inwoners van de Sovjet-Unie, dus zowel de Oekraïners als de mensen op de Krim, er niet van wakker hebben gelegen. ‘Moskou bepaalde alles en dat bleef zo. Voor de buitenwereld betekende het ook niets, want de Sovjet-Unie was één land en Stalin deed dit soort dingen al eerder. Het was in die zin niets nieuws.’

Autonomie

In 1991 veranderde de situatie. Er kwam een volksraadpleging waarbij aangegeven kon worden of Oekraïne onafhankelijk moest worden. Negentig procent koos voor soevereiniteit. Ook op de Krim was er een meerderheid, terwijl het merendeel van de bevolking daar Russisch is. Hoe is dat te verklaren? Van Koningsbrugge zegt dat alleen heel oude communisten voor de Sovjet-Unie waren. 'Of mensen pro-Rusland waren, speelde hier dus niet mee, want het ging erom of ze van de Sovjet-Unie af wilden of niet. Jeltsin was voor soevereiniteit van de deelrepublieken.' Volgens Gerrits is er geen onderscheid tussen etniciteit en politieke voorkeur te maken. 'In alle republieken van de Sovjet-Unie wilde de meerderheid onafhankelijk worden. Men verwachtte meer ruimte voor ontwikkeling en hoopte dat de levensstandaard omhoog zou gaan. Oekraïners, Kozakken en Russen op de Krim vonden dat ook. Men dacht dat modernisering eerder plaats zou vinden. Uiteindelijk is het echter precies andersom gelopen: Rusland ontwikkelde zich sneller.'

'Het is net zoiets als dat Woerden eerst bij Zuid-Holland hoorde en later bij Utrecht. Niemand lag er wakker van'

Een jaar later wilden pro-Russische krachten een referendum over de onafhankelijkheid van de Krim. De regering van Oekraïne stond een autonome republiek toe. Hoe zit dat precies? Van Koningsbrugge: 'Het was een enorme chaos en overall was de tendens om zo veel mogelijk soevereiniteit te grijpen. Dat zag je bijvoorbeeld bij Tsjetsjenië en Dagestan. De Krim nam een voorbeeld aan andere regio's, ook daar wilde men maximale autonomie. Dit is voorkomen door de Krim de status van een autonome republiek te geven.' Ook Gerrits legt uit dat de regering in Kiev hiermee de drang naar separatisme wilde verminderen. 'De regering wilde dat er geen problemen meer zouden komen met de Russen, want er is een verschil in oriëntatie tussen de Russen en de Oekraïners. De Krim is een vrij conservatief deel van Oekraïne. Door dit gebied meer autonomie te geven, kwam de regering de Russische bevolking tegemoet. Ze deden dus een concessie, net zoals het Verenigd Koninkrijk meer autonomie aan Schotland heeft gegeven.'

Gasdeal

Op de Krim ligt de havenstad Sebastopol. De Russen gebruiken deze stad als basis voor de marine. Waarom staat Oekraïne Russen toe op hun grondgebied? Volgens Gerrits is de verklaring dat Rusland een grote en machtige buurstaat is, waar Oekraïne van afhankelijk is voor energie. 'Deze contracten zijn rationele stappen van de regering in Kiev, want ze willen de Russen niet tegen zich in het harnas jagen. Het opdoeken van de legerbasis van de Russen in Sebastopol zou zoveel problemen geven dat Oekraïne gewoon geen keus heeft.' Van Koningsbrugge wijst op de deal die in de jaren negentig gesloten werd over de verdeling van de Zwarte Zee voor de marine. 'Twintig procent was voor Oekraïne en tachtig procent kregen de Russen. Hier hoorde ook de lease van Sebastopol bij, want de gasschulden van de jaren negentig moesten voldaan worden. Je moet het eigenlijk zo zien: Oekraïne stond wat soevereiniteit af in ruil voor financiële voordelen als een vermindering van schuld en een korting op de gasprijs.'

Stick and carrot

Waar is Poetin mee bezig? Gerrits vindt het lastig om een voorspelling te doen, omdat de internationale politiek vol risico's en onzekerheden zit. 'De Krim hoorde ooit bij Rusland en het is het enige deel van Oekraïne waar de Russen in de meerderheid zijn. Dit zijn twee argumenten die Poetin gebruikt voor het toevoegen van de Krim aan Rusland. Deze argumenten gaan niet op voor andere delen van Oekraïne. Een derde argument van Poetin is dat hij ingrijpt wanneer Russen in gedrang zijn buiten Rusland. Dit argument ►

Russische postzegel uit 1954 om de Unie van Pereslavl uit 1654 te herdenken.

kan Poetin wel gebruiken bij andere gebieden. Ik denk dat de kans op aansluiting van meer gebieden niet groot is. Alleen als Russen echt worden gediscrimineerd, bijvoorbeeld als het spreken van de Russische taal wordt verboden of wanneer er harde confrontaties komen tussen Russen en andere bevolkingsgroepen, zal Poetin ingrijpen. Oost-Oekraïne is een ander soort gebied dan de Krim.’ Van Koningsbrugge denkt niet dat Poetin meer land gaat veroveren. ‘Hij voert een consequente politiek ten opzichte van Oekraïne, namelijk dat van *stick and carrot*, oftewel straffen en belonen. Op 22 februari kwam er een anti-Russische regering aan de macht in Oekraïne. Poetin moest op aandrang van haviken in het Kremlin iets doen en dit was het innemen van de Krim. Maar vergis je niet, dat is slechts een troostprijs. De echte prijs zou een Euraziatische Unie zijn, waarbij deze unie een concurrent van de Europese Unie zou worden. Nu is dit doel verder weg dan ooit. Het is dus het tegenovergestelde van wat hij eigenlijk wilde. Voor de val van de Krim daalde de roebel al en die daalt nu nog erger. Ook de effectenbeurs van Rusland staat er slechter voor.’ Is de reactie van de EU en de Verenigde Staten gepast? Van Koningsbrugge vindt dat ze in ieder geval een duidelijk signaal afgeven. ‘Het schrikt buitenlandse investeerders af. Echte sancties tegen Rusland zouden zijn als de Fed (de Amerikaanse centrale bank, red.) doorgaat met het beperken van kredieten. Als Rusland doorgaat richting Oost-Oekraïne of Moldavia dan zullen er hardere sancties volgen. Ik neem aan dat Rusland buiten de G8 blijft als ze de Krim houden. Rusland zegt dat de G20 belangrijker is, maar het maakt wel degelijk uit als veel landen jou de rug toekeren. In Rusland is er een soort politiek

contract: Poetin mag alles doen als de bevolking het maar beter krijgt. Zo niet, dan komen er problemen. En de economie gaat achteruit op dit moment.’ Gerrits is van mening dat de sancties niet bijster effectief zijn. ‘Vooral gewone mensen worden erdoor getroffen. De EU is afhankelijk van Rusland, hoewel dit wel wat per land verschilt. We snijden onszelf dus diep in de vingers. Dit geldt niet voor de Verenigde Staten, zij hebben geen economische afhankelijkheid van Rusland. De EU heeft de inlijving van de Krim geaccepteerd. Het is interessanter om te kijken naar de vraag: hoe gaat Rusland verder met de Krim om en hoe gaat de EU om met Oekraïne? De sancties hebben wel effect op Rusland, maar dit zal verwateren. Op langere termijn zal Rusland ook weer bij de G8 komen.’

Verkilling

Diverse media spreken over een nieuwe Koude Oorlog. Is dat een goede term voor de gebeurtenissen? Beide professoren zijn het erover eens dat dit geen goede benaming is. Gerrits: ‘De Koude Oorlog was mondiaal tussen twee kampen die ongeveer even machtig waren op militair en politiek gebied. Daar is geen sprake van, want Rusland heeft geen middelen om een mondiale oorlog te voeren. De oplopende spanningen hebben een ideologisch element, namelijk het autoritaire Rusland tegenover de democratische Europese Unie en de Verenigde Staten.’ Van Koningsbrugge: ‘Wat je ziet, is een langere periode van verkilling.’ ■

Dit artikel is geschreven in april 2014 en gaat over gebeurtenissen die toen bekend waren.

De haven van
Sebastopol met
Russische vloot.

